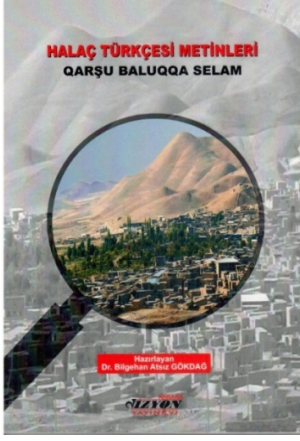

QARŞU BALUQQA SELAM

Gürer Gülsevin*

Bilgehan Atsız Gökdağ, *Halaç Türkçesi Metinleri, Qarşu Baluqqa Selam*, Ankara: Vizyon Yayınevi, 2012, XVIII+224 s.

Yaşayan Türk diyalektlerinin her biri kendine özgü vasıfları ile büyük önem taşımaktadır. Dilciler ve aydınlar Türk dili dünyasına bir noktayı esas alarak yaklaşırlarsa, esas aldıkları noktaya göre farklılık derecesi artan her tarihî veya yaşayan diyalekte bir hazine gözüyle bakarlar. Azerbaycan veya Kırım'daki dil Türkiye Türkçesine daha yakın olduğu için, bir Türkiye Türk'ü bunları önemsemekte zaaf gösterebilir veya değerini küçümseyebilir. Ama Kazakça, Kırgızca, Tuvaca, Yakutça vb. bir lehçe Türkiye Türkçesine daha uzak olduğundan dolayı Türkiye'de

daha fazla ilgi çeker. Aynı duruma bir Kırgız'ın bakış noktasından yaklaşırsak, Kazakça veya Karaçaycanın daha az önemli olduğu sanılabilir; Uygurca veya Türkiye Türkçesi daha çok ilgiye mazhar olabilir.

Oysa, başlangıçta söylediğim gibi; *“yaşayan veya tarihî Türk diyalektlerinden her biri, kendine özgü vasıfları nedeniyle büyük önem taşırlar”*.

Çuvaşça, diğerlerindeki /ş/ ünsüzü /l/, diğerlerindeki /z/ ünsüzü /r/ olarak söylendiğinden dolayı tek başına kalır ve Ana Türkçenin ihyasında önemli bir kaynak olur. Yakutça, Halaçça ve Türkmençe asli uzun ünlüleri düzenli bir şekilde muhafaza ettikleri için karşılaştırmalarda bu lehçelere sıklıkla başvurulurlar. Tatar ve Başkurtça, genel Türk dilindeki /o/ sesini /u/; /ö/ sesini /ü/ yapmalarından dolayı, yuvarlak ünlülü kelimelerin etimolojisi yapılırken ayrı bir önem kazanırlar. Türkiye Türkçesi, Eski Türk yazı dilindeki (Köktürk, Uygur, Karahanlı) bazı ekleri (-miş, -DUK) ve kelimeleri (*bul-*, *kentü*, *kapıg*, *añla-*, *elig*, *ısr-*, *kizle-* vb.) yaşatıyor olması nedeniyle ilgi çekebilir.

Yaşayan Türk lehçeleri üzerine çalışmalar Avrupa ve Rusya'da (devamında SSCB) başlayıp gelişmiş olmakla birlikte, günümüzde en yoğun biçimde Türkiye'de devam etmektedir. Bir yandan tarihî ve yaşayan Türk yazı dilleri ve diyalektlerinin her biri üzerine uzmanlaşmış akademisyenler kendi alanlarında yoğunlaşmaktadır; diğer yandan bütün Türk yazı dillerinin ve diyalektlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi de en yaygın şekilde Türkiye'de yapılmaktadır. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora düzeyinde

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, gurergulsevin@gmail.com

tarihî ve yaşayan Tük lehçelerini öğreten dersler yürütülmektedir.

Hemen hemen her yazı dili veya diyalektin metinleri, sözlükleri, gramerleri Türkiye’de yayımlanmaktadır. En yakın olan Azerbaycan’ın diyalektoloji lügatinden en uzak olan Çuvaşçanın sözlüğüne kadar yayımlanmıştır. Türk dünyasının destan metinleri hem orijinal lehçeleri ile hem de Türkiye Türkçesine aktarılmış olarak Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır. İsteyen herkes Türkiye’de Türkiye Türkçesiyle yayımlanmış Kazakça gramer de bulur, Kırgızca, Özbekçe, Yakutça vs. gramer de bulur. Son yıllarda bütün lehçelerin karşılaştırmalı olarak incelendiği gramer ve sözlükler de hazırlanmıştır.

Türkiye’deki araştırmacılar ciddi emekler harcaııp en uzaklarındaki lehçelere kadar ulaşmışlardır. Çuvaşça üzerine Emine Yılmaz, Feyzi Ersoy, Metin Yılmaz, Bülent Bayram, Sinan Güzel, Mustafa Levent Yener; Yakutça üzerine Fatih Kirişçioğlu, Mehtap Solak Sağlam; Tuvaca üzerine Mehmet Ölmez, Ekrem Arıkoğlu, Mehmet Aça, Vildan Koçoğlu Gündoğdu vs. hemen aklıma ilk geliverenlerdir. Ancak en yakınında olan ve kendisine de en fazla benzeyen İran ve Irak’taki diyalektler maalesef Türkiye’de henüz layığı kadar incelenmiş değildir. Son yıllarda Kaşgayca üzerine Muhittin Çelik, Dilek Erenoğlu, Gökçen Durukoğlu, Salmas ağzı üzerine Bilgehan Atsız Gökdağ, Urmiye ağzı üzerine Talip Doğan, Bahar ağzı üzerine Gülcihan Pehlivan, Erdebil ağzı üzerine Cihangir Karini’nin çalışmalarından yararlanabiliyoruz. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde de İran bölgesindeki diyalektler üzerine çalışmalar artmış

durumda. İran’da konuşulup Köktürkçe ile bazı paralellikleri de tespit edilen Halaçça üzerine ise Türkiye’de yapılan çalışmalar Avrupa’daki kadar olamamıştır.

Halaçça nispeten en yeni fark edilen Türk lehçelerindedir. Bugün İran’ın Güneybatısında yaşamaktadırlar ve nüfusları takriben 40.000 kişidir. Her ne kadar 1940 yılında Minorsky tarafından keşfedilmiş olsalar da dillerinin arkaik yapısı Gerhard Doerfer ve Semih Tezcan tarafından fark edilmiş ve işlenmiştir. Bunlardan sonra Halaçça uzun yıllar yeni araştırmacıların ilgisini beklemiştir. Almanya’da Filiz Kırıl Halaçça üzerine ilk önemli katkıları yapmıştır. Türkiye’de Sonel Bosnalı, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Mehmet Ölmez Halaççanın çeşitli yönleri üzerine bildiriler sunmuş, makaleler yayımlamışlardır. Sultan Tulu, hocası Gerhard Doerfer’in çalışmalarını Türkiye’de tanıtmaya devam etmektedir. Bizzat Halaçça üzerine malzeme toplayıp çalışmış olmamakla birlikte bu lehçenin özellikleri ile ilgilenen ve muhtelif çalışmalarında işleyen bilim adamları da vardır.

Daha önce İran sahasındaki başka diyalektler üzerine de çalışmış olan Bilgehan Atsız Gökdağ’ın son eseri, Türkolojinin merkezi hâline gelmiş bulunan Türkiye’de Halaçça üzerine son derece önemli bir boşluğu dolduran “*Halaç Türkçesi Metinleri, Qarşu Baluqqa Selam*” adlı kitaptır.

Ali Esqer Cemrasi 2007 yılında İran’da “Qarşu Baluqqa Selam” başlıklı bir kitap yayımlamıştır. Bilgehan Atsız Gökdağ o yayımdan sonra Ali Esqer Cemrasi ile irtibata geçmiş, kendisini Türkiye’ye davet etmiş ve bir müddet Halaçça üzerine birlikte çalışmışlardı. O süreçte B. A. Gök-

dağ, Ali Esqer Cemrasi'nin şiirlerini, kendisine okutmuş ve ses kayıtlarını almıştı. Burada tanıtıma çalıştığımız eser, o kitaptaki şiirleri, bizzat yazarının sesiyle yapılmış kayıtlarla karşılaştırılarak hazırlanmış olan metinlere dayanmaktadır.

Kitabın "Giriş" bölümünde *Halaç-lar ve Dilleri* başlığı altında bilgiler ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Gökdağ burada Halaçça üzerine yapılmış önemli çalışmaları tanıtmakla kalmamış, teker teker değerlendirmiştir. Oysa Halaçça söz konusu olduğunda sadece Gerhard Doerfer'in bilindiği kadarıyla söylediklerini tekrar etmek, başka görüş yokmuş ya da olamazmış gibi kolaycılığa gitmek bugüne kadar yapılan en yaygın yanlışlardan idi. Kitabın başındaki 8 sayfalık bu Giriş bölümü, sadece Türkiye'deki değil, dünyadaki bütün meslektaşlarımız için kazanç olmalıdır.

"*Ali Esqer Cemrasi ve Qarşu Baluqqa Selam*" başlıklı bölümde ise Halaççanın bu şairini tanıtmış, yazdığı şiirlerin değerlendirmesini yapmıştır.

Daha sonra eser üç ana bölümde sunulmuştur. İlki, *Qarşu Baluqqa Selam* başlıklı kitapta yer alan şiirlerin transkripsiyonlu metnidir. Daha sonraki bölümde bunların Türkiye Türkçesine aktarmaları yer alır. Son bölümde ise metindeki kelimelerin sözlüğü yer almaktadır.

Bilgehan Atsız Gökdağ şiirlerin transkripsiyonunu yaparken sadece Arap harfli metinleri kullanmakla yetinmemiştir. Zaten Halaçça gibi yazı dili olmamış olan bir lehçenin harflerle imlasına bakarak transkripsiyon yapılması yetersiz olacak idi. Gökdağ bu yüzden şair Ali Esqer Cemrasi ile birlikte çalışmış, bütün

şiirlerini kendisine okutarak kaydetmiş ve transkripsiyonları yaparken de o ses kayıtlarına dayanmıştır. Bu, alanımız açısından önemli bir kazanç olmuştur. Şairin hem yazılı hâlde hem de ses kaydı olarak şiirleri bulunmaktadır ve imkân iyi değerlendirilmiştir. Cemrasi'nin İran'da yayımlanan kitabında şiirlerin Arap harflerinin yanı sıra Latin alfabesi ile de verilmiş olması bir kazanç olsa da, onlar bilimsel transkripsiyon değildir. Gökdağ'ın Halaçça ile ilgili bildirilerini hazırlarken bizzat ses kayıtlarını dinlediğine bizzat tanığım. Çünkü mesleki paylaşımcılıktaki cömertlik özelliğinden dolayı ses kayıtlarının bir bölümünü benimle de paylaşma nezaketini göstermişti ve kendisinin dinleyerek transkripsiyonladığı bazı manzumelerin benim tarafımdan da gözden geçirilmesini istemişti.

Bundan sonra konu ile ilgili yapılacak araştırmalara temel kaynak oluşturacak bu çalışmanın transkripsiyon bölümünde Gökdağ'ın daha sonraya bıraktığı önemli bir iş kalmıştır. Halaççanın temel özelliklerinden biri olan uzun ünlüler (veya 3 dereceli ünlü uzunlukları) transkripsiyonda gösterilmemiştir. Bildiğim kadarı ile; Gökdağ, çok karmaşık olan ve teknik imkânlar kullanılmadan sağlıklı sonuçlar alınamayacak olan "uzun ünlüler" meselesinde, *Qarşu Baluqqa Selam*'daki uzun ünlüleri bir lisans üstü tezi olarak müstakillen hazırlatmayı planlamaktadır. Transkripsiyonlu metinde /k/ ünsüzünün art damak veya ön damak sesi olmasına göre farkı da gösterilmiştir (k-q).

Türkiye Türkçesine aktarma yaparken de Ali Esqer Cemrasi'den yardım almış, birlikte çalışmışlardır.

Bu yüzden her aktarmada olabilecek birçok hatanın da en aza düşürülmesi için tedbir alınmıştır.

Şiirlerdeki kelimelerin anlamları ve metindeki yerlerini gösteren sözlük bölümü ise İndeks başlığı altında verilmiş. Her kelime alfabetik olarak yerine konulmuş, arkalarına aldıkları eklerle göre de madde içinde ayrıca listelenmiş. Hepsinin de referansı verilmiş. Kalın sıradan ünlü bulunduran kelimelerin başındaki art damak /q/ sesi bu sözlükte /p/ maddesinden sonra verilmiş. Türkiye’de ve Türkiye Türkçesiyle yayımlaması bakımından /q/ maddesinin /k/ maddesinden sonra (veya iç içe) verilmesi de düşünülebilirdi.

Kitabı elimize ilk aldığımızda olmasını beklediğimiz, daha doğrusu temenni ettiğimiz “Dil İncelemesi” bölümü eserde bulunmamaktadır. İran’daki Türk diyalektleri üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış ve Halaçça malzemenin de içine girmiş bir bilim adamı olarak Bilgehan Atsız Gökdağ Bey’den bir de bu şiirlerin dil özelliklerini yayımlamasını bekliyoruz. Kaldı ki kendisinin bunların dil özellikleri üzerinde çalışmakta olduğunu da birlikte olduğumuz toplantılarda öğrenmiştik. Bilgehan Bey’in ciddi ve titiz çalışması sonunda yayımlayacağı müstakil gramerin de alana önemli katkılar sağlayacağına inanıyoruz.

Henüz Yüksek Lisans öğrencisi iken 1986 yılında “Türk Dilinde Bir Kelime Başı Ünsüzü Üzerine” başlıklı bildirimini sunmuş ve 1987 TDAY Belleten’de yayımlamıştım. O çalışmada Halaççadaki kelime başı /h-/ ünsüzü meselesini anlamak, çözmek ve yorumlayabilmek için, İngilizce ve Almancadan pek çok çeviri yapmak zorluğunu yaşamıştım.

Yani bugüne kadar hep yabancı dilde yayımlanmış eserlerden yararlanarak Halaççayı öğrenmeye çalışmış ve Türk lehçelerinin karşılaştırmalarını yaparken kullanmıştım. Bilgehan Bey’in bizlere sunduğu bu kitaptan sonra Halaçça üzerine daha söylenecek çok söz olduğunu genç araştırmacılar da anlayacaklar.

Bu eserin, benim bundan sonraki mesaimin daha çok kısmını Halaççaya ayırmama vesile olacağına eminim.

Bilgehan Atsız Gökdağ hocamızı bu değerli eserinden dolayı kutluyorum.